

nove socijalističke Hrvatske» (17). (Geršković vjerojatno misli na Ustav NR Hrvatske donesen 18. siječnja 1947. godine.)

Na kraju, očito je da se zbornik *Narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija u Hrvatskoj 1944. godine*, kao panorama raznovrsnih pitanja i problema iz naše novije prošlosti, uklapa u historiografske napore za cjelovito sagledavanje i razumijevanje toga razdoblja naše povijesti.

Marijan Maticka

JUGOSLAWIEN (Südosteuropa-Handbuch, Band 1; Herausgegeben von Klaus-Detlev Grothusen), Izd. Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen 1975, str. 566

Priručnik o Jugoistočnoj Evropi rezultat je rada Komiteta za Jugoistočnu Evropu pri Njemačkom znanstvenoistraživačkom društvu, a osnovan je 1963. godine na inicijativu Internacionalnog udruženja za proučavanje Jugoistočne Evrope (Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen — dalje u tekstu AIESEE), na poticaj Rumunjske. Prema riječima urednika ovog sveska, AIESEE je, kao regionalna komisija UNESCO-a za Jugoistočnu Evropu, u toku postojanja potpuno ostvario svoj cilj, a to je »da dađe novi i jaki impuls internacionalnoj i interdisciplinarnoj kooperaciji u onom dijelu Evrope koji je predugo bio opterećen i unutrašnjim i vanjskim napetostima«.¹

Jasno istaknuti cilj ovog priručnika jest »da stvori pouzdani, iz nepristrane objektivnosti proizašli instrument informacije o razvoju Jugoistočne Evrope od 1945. godine do danas, za sve one krugove koji su zainteresirani za ovo važno područje Evrope«.²

Prvi svezak te edicije obrađuje Jugoslaviju, a planirane će monografije o Rumunjskoj, Mađarskoj, Bugarskoj, Grčkoj, Albaniji i Turskoj izlaziti u razmacima od po dvije godine.

Već na prvi pogled uočavamo da ovako koncipiranom pothvatu nedostaje konzistentnost i zaokruženost: zemlje koje obuhvaća ne pripadaju sve Jugoistočnoj Evropi, države se razlikuju prema društveno-političkom uređenju, a pripadaju i oprečnim vojnim i ekonomskim savezima (NATO-EEZ, Varšavski pakt-SEV, orijentacija Albanije prema Kini, nesvrstanost Jugoslavije i njena orijentacija prema zemljama u razvoju).

Nameće se pitanje što sjedinjava i nadilazi te različitosti i opravdava takvu istraživačkopublicističku koncepciju. Jedinstvo koje se razumijeva pod pojmom Jugoistočne Evrope moguće je zamisliti u smislu geografskog određenja, geopolitičkog značaja ili čak neke sličnosti historijske sudbine tih zemalja (kolonijalna ili polukolonijalna potlačenost, odnosno strana dominacija). No, ono što je implicitno, ali i najočitiije, jest da je riječ o zemljama koje se, u razmjerima

¹ Vidi: Predgovor, K.-D. Grothusen, 5.

² Isto.

svjetskoga privrednog razvoja, još uvijek označavaju eufemizmom: »zemlje u razvoju«, pod čime se razumijeva veći ili manji stupanj nerazvijenosti. Uz to, tu je i njihov periferni položaj u odnosu na zapadnoevropski kulturni standard. S obzirom na sve to, moguće je prihvatiti tvrdnju K.-D. Grothusena da je korisnost Priručnika u tome što će poslužiti »kao važan instrument informiranja mnogim zainteresiranim grupama.«³ Mada neprecizirane, »mnoge zainteresirane grupe« (a poneke naročito) nedvojbeno će pozdraviti sustavne i bogato dokumentirane prikaze strateški zanimljivih, a privredno i politički o Zapadu ovisnih Grčke i Turske; relativno zatvorenih sistema Bugarske, Rumunjske i Mađarske, koje svoje društveno političke sisteme izgrađuju po uzoru na sovjetski model, ali na različitim temeljima svojih' specifičnih kulturno-historijskih nasljeđa, te izolirane Albanije. U pogledu Jugoslavije, sama činjenica da je obrađena u prvom svesku Priručnika govori o tome da je već postojalo obilje raspoloživih materijala (izvornih podataka i dokumenata, prijevoda radova domaćih autora, prikaza, analiza i rasprava stranih autora), što je posljedica otvorenosti i originalnosti našeg sistema, te velikog interesa za primjenu i rezultate samoupravljanja. Sažetim pregledom monografije o Jugoslaviji pokušat ćemo vidjeti kako taj zbornik pridonosi realizaciji zadataka koji su u projektu sadržani (postizanje internacionalne i interdisciplinarne kooperacije, stvaranje nepristranog i objektivnog instrumenta informacije).

Monografija se sastoji od pet osnovnih dijelova: Država i politika, Privreda, Društvena i socijalna struktura, Kultura i znanost i na kraju Dokumentarni prilog.

Odjeljak »Država i politika« započinje prilogom G. Zaninovicha (University of Oregon, SAD) »Jugoslavenska KP: organizacija, ideološki razvoj i opozicioni trendovi«. Autor daje kratki historijski pregled razvoja KP, njene uloge u organiziranju NOP-a, te naglašava posebnosti razvoja nakon 1948. godine. Kao izvori mu služe Program SKJ, dokumenti kongresa i konferencija SKJ, te djela naših istaknutih teoretičara (Tito, Kardelj), ali se više oslanja i na literaturu iz američkih izvora. To naročito dolazi do izražaja u prikazu »opozicionih trendova«, gdje Zaninovich prilično nekritički trpa u isti koš M. Đilasa, M. Mihajlova, Š. Đodana, »masovni nacionalni pokret«, Maticu hrvatsku, Srpsku književnu zadrugu, liberalizam, časopis *Praxis* itd. Iako ne daje nedvosmislene ocjene, zaključnim upitom o perspektivama jugoslavenskog iskustva s »nezavisnim putom u socijalizam«, članak djelomično pokazuje tendencioznu obojenost ideološkim implikacijama što ih nalazimo u radovima američkih »area specialists«.

F. Mayer (Universität Regensburg, SR Njemačka) uz suradnju Ivana Kristana (Ljubljana) i E. Schweisgutha (München) u opsežnom poglavlju »Država — Ustav — Pravo — Uprava« daje historijski pregled razvoja državnosti i nove jugoslavenske države i državnog uređenja. Autor detaljno analizira Ustav SFRJ i republičke ustave iz 1974. i njihove nove odredbe u odnosu na prethodne ustave, a osobito su naglašeni principi samoupravljanja. Predstavničke, državne i upravne organe obrađuje po shemi: definicija — osnovna načela — struktura — funkcije — nadležnosti, obilno se koristeći citatima normativnih akata. Isti deskriptivno-historijski pristup primijenjen je u izlaganju pravnog sistema i sistema uprave, te se to poglavlje, s obzirom na njegovu iscrpnost,

³ Isto, 6.

dokumentiranost izvorima i savjesnost, može smatrati značajnim temeljem za svako daljnje proučavanje našeg samoupravnoga društvenog sistema.

K.-D.: Grothusen (Universität Hamburg) u poglavlju »Vanjska politika« daje periodizaciju međunarodnih odnosa Jugoslavije od 1954. do 1974. godine, a za njenu osnovu uzima jugoslavensko-sovjetske odnose uz značajan osvrt na konstituiranje i razvoj vanblokovske politike i ulogu Jugoslavije u stvaranju pokreta nesvrstanih zemalja. Prikaz završava konstatacijom da inozemni promatrač ne može zanijekati »da je jugoslavenska vanjska politika u razdoblju 1954—1974. godine nadaleko jedinstveni primjer vjernosti principima i izdržljivosti čiji uspjeh nije izostao« (str. 186). Prikazom sistema obrane zemlje, ilustriranim citatima Zakona o narodnoj obrani (27. II 1969), zaključen je prvi odjeljak.

Tema drugog odjeljka, »Privreda«, obrađena je, uz teorijsko razmatranje privrednog sistema, i priložima: Industrija i obrt; Poljoprivreda i šumarstvo; Jugoslavenski vanjskotrgovinski odnosi; Problemi saobraćaja i infrastrukture. Navedeni su prilozi bogato ilustrirani statističkim podacima i pokazateljima (prema Statističkim godišnjacima SFRJ), te radovima istaknutih jugoslavenskih stručnjaka za ta područja. W. Gumpel (Universität München), u već spomenutom poglavlju: »Privredni sistem«, razmatra uvjete nastanka, kronološki razvoj (uključujući i najnovije ustavne promjene), organizacione forme i probleme radničkog samoupravljanja. Inovatorsku ulogu koncepcije samoupravljanja ističe na fonu razdoblja centralizma, pri čijoj se analizi, uz ostale, služi radovima R. Bičanića, M. Mirkovića, te osobito D. Bilandžića, pa stoga iznenađuje prihvaćanje Đilasovih teza iz »Nove klase« pri analizi novonastalog birokratskog mehanizma.

Odjeljak »Društvena i socijalna struktura« započinje utvrđivanjem samog pojma socijalne strukture. F. Ronneberger (Universität Erlangen-Nürnberg) uvjetno razgraničava shvaćanje tog ključnog, ali još uvijek neusuglašenog, pojma društvene teorije na građansko i marksističko. Dok su građanske teorije socijalne strukture mahom funkcionalističke, tj. uz pomoć raznih egzaktno mjerljivih kvantitativnih pokazatelja opisno prikazuju funkcioniranje određenog društva, marksističko poimanje stavlja naglasak na dinamični, razvojni aspekt društva u prevladavanju klasnih proturječnosti i na preobrazbu društva u smjeru ostvarivanja idejnog projekta besklasnog društva. Polazeći od definicije jugoslavenskog društva kao »modela napredne zemlje u razvoju« (str. 304), autor utvrđuje i analizira probleme rasta, disharmonije i disproporcija koje prate nagli razvoj (industrijalizaciju, urbanizaciju). Promjene u strukturi porodice, zanimanja i društvenoj pokretljivosti dokumentirane su obiljem podataka iz Statističkih godišnjaka i raspravama naših autora. U prikazu socijalne slojevitosti autor najviše prostora posvećuje analizi B. Horvata, a tek uzgred spominje i druge teoretičare (npr. Šuvara). S obzirom na vrlo žive i aktualne diskusije naših sociologa o tom problemu, autorova težnja ka sažetosti znatno umanjuje vrijednost ovog dijela prikaza. U poglavlju »Struktura stanovništva« (M. B. Petrovič, University of Wisconsin-Madison) prikazani su podaci o kretanju stanovništva, o broju i položaju naroda i narodnosti u višenacionalnoj zajednici, te o promjeni etničke strukture od 1948. do 1971. godine. Autor izlaže i »jugoslavensku socijalističku teoriju nacionalizma« (str. 336) na osnovi radova naših teoretičara (Kardelj, Šuvar i dr.) i partijskih dokumenata. A. Rauch (Sektion der Kirchen des Ostens in der Ökumenischen Kommission der Deutschen Bischofskonferenz, Regensburg) u prikazu »Crkve i vjerske zajednice«, uz

statističke podatke o broju pripadnika različitih konfesija, daje i historijski pregled izgradnje i organizacije različitih vjerskih zajednica, njihovih sadašnjih aktivnosti i međusobnih odnosa. Monsignore Rauch svoj prilog zaključuje povoljnom ocjenom odnosa crkve i države. U poglavlju »Emigracija« Josef Velikonja (University of Washington, Seattle) podastire nekoliko tipologija emigracijskih kretanja s našeg teritorija prije i nakon drugoga svjetskog rata, te citira podatke i procjene i naše statističke službe i statističke podatke onih zemalja u koje naši emigranti najviše odlaze.

U odjeljku »Kultura i znanost« nalazimo prilog »Školstvo i obrazovni sistem« (D. Đorđević, University of California, Santa Barbara). Te pojmove autor definira kao važne faktore uvođenja, kataliziranja i potvrđivanja socijalističkog društvenog preobražaja. Analizira utjecaj uvođenja i razvoja sistema samoupravljanja na radikalnu promjenu organizacije, financiranja i funkcioniranja čitavog obrazovnog sistema. Slijedi prilog »Znanost i visokoškolske ustanove« (A. Lipowschek, Universität Hamburg) u kojemu autor razmatra njihove institucionalne osnove, strukturalna obilježja, sistem financiranja, te razvoj i ekspanziju visokog školstva. Posebno se osvrće na akademije znanosti i umjetnosti u pojedinim republikama i znanstvene i istraživačke institucije. Poglavlja o »Literaturi« (R. Lauer, Universität Göttingen) i »Muzici« (M. Velimirović, University of Virginia, Charlottesville) historijskim i književnokritičkim, odnosno muzikološkim pristupom govore o poslijeratnom razvoju tih umjetnosti u nas. Prikaz literature obogaćen je i prilozima važnih književnih nagrada (Ninova i Goranova nagrada), popisom najznačajnijih književnih časopisa, kronologijom književne produkcije (posebno su naznačena djela prevedena na njemački jezik) i zbivanja na temelju čega možemo uočiti veliki prevodilački interes za našu suvremenu književnost. Prilog »Štampa, RTV, film (Masovni mediji)« (I. Hendrichs, Universität Köln) sadrži pravne osnove, podatke o produkciji i zastupljenosti pojedinih medija, te raspravlja i o njihovoj funkciji.

Zaključni odjeljak je »Dokumentarni prilog« u kojem nalazimo popis najviših partijskih i državnih organa (I. Kristan, Ljubljana), kronologiju najvažnijih događaja (H. Sundhaussen, Südosteuropa-Gesellschaft, München), ugovore i sporazume (I. Kristan), biografije istaknutih ličnosti jugoslavenskog političkog života (I. Kristan), te bibliografiju po pojedinim područjima obrađenim u Priručniku (W. Geierhos, S. Matzen-Stöckert, R. Schaller, Universität Hamburg).

Nakon pregleda te monografije, vratimo se ishodišnom pitanju o tome koliko taj zbornik odgovara postavljenim zadacima: postizanju internacionalne i interdisciplinarnе kooperacije i stvaranju nepristranog i objektivnog instrumenta informacije. Smatramo da je interdisciplinarna sveobuhvatnost zadovoljena, no internacionalna kooperacija ostala je u relativno uskim okvirima (suradivali su stručnjaci iz SR Njemačke i SAD, uz tek po jednog engleskog i našeg suradnika), to više što je velik interes za proučavanje našega društvenog sistema (naročito industrijskih odnosa) rezultirao nizom značajnih doprinosa, uz ostale i skandinavskih i francuskih autora. Taj se interes i dalje potvrđuje velikim odzivom na internacionalne znanstvene skupove kojima je Jugoslavija domaćin, te međunarodnim istraživačkim projektima u kojima sudjeluju naši znanstvenici. U pogledu zahtjeva objektivnosti, bogatstvo i raznovrsnost izvora potvrđuju nastojanje da se on zadovolji. Izvori, naime, obuhvaćaju, uz normative akte i statističke podatke, također i političke dokumente, analizu tiska, te rezultate znanstvenih proučavanja naših autora. No, ovdje treba napomenuti da je

uočljiva razlika u tretiranju izvora između njemačkih i američkih autora. Prvi se više oslanjaju na egzaktno pokazatelje i naše autore, a potonji na ekspertize svojih sunarodnjaka. Potrebno je napomenuti da isticanje kritičkih opaski o neuralgičnim točkama i kontroverzama razvoja našeg društva u većini nije ideološki jednostrano, iako u pojedinim člancima nalazimo implicitno referiranje na mjerila »zapadnih demokracija«.

Na kraju, možemo zaključiti da taj zbornik posjeduje kvalitete potrebne za iscrpno informiranje: točnost podataka, sjedinjenost različitih područja, te obilje dokumentarnog materijala. Time može zadovoljiti intelektualnu i inu znatiželju potencijalnih čitalaca, a proučavanju pitanja koja pojedini radovi otvaraju iscrpna bibliografija može poslužiti kao putokaz.

Lydia Sklevicky

*OSVRT NA PRIKAZ ANTIFAŠISTIČKIH POKRETA OTPORA
U DELU »AL DOILEA RAZBOI MONDIAL«, Bukurešt 1974.*

Delo grupe rumunskih historičara »Al doilea razboi mondial« zaslužuje pozornost javnosti, posebno zbog relativno uspešnog pregleda antifašističke i oslobodilačke borbe potčinjenih naroda, mada on čini samo manji deo knjige. Interes za takav pregled je to veći što je istoriografija pokreta otpora fašističkom osvajaču iz minulog rata još uvek prilično oskudna, a otpori raznih vrsta i intenziteta nedovoljno poznati širokoj svetskoj javnosti. Niz problema značajnih za istoriju revolucionarnih pokreta uopšte nije potpuno rasvetljen u istoriografiji, npr. pitanje odnosa građanskih snaga i revolucionarnih pokreta u pokretima otpora, doprinos raznih formi pokreta antifašističkoj koaliciji, odnos između pojedinih nacionalnih pokreta, njihova evolucija itd. Na takva ključna pitanja knjiga, uostalom kao i ostale iz te oblasti, daje samo delimične odgovore, a mnogi problemi i dalje ostaju otvoreni.

Ipak zavređuje pažnju pokušaj da se zahvati čitavo područje sveta sa žarištima suprotstavljanja fašizmu. Velika bojišta bila su na svim kontinentima Starog sveta, ali pokreti otpora nisu bili zapaženi u pozadini afričkog fronta i na Pacifiku. U toku rata obrazovana su dva velika područja antifašističke pozadinske borbe. Jedno na teritoriji okupirane Evrope, a drugo na tlu Jugoistočne Azije i Dalekog istoka koje je okupirao Japan.

Prvo područje pokreta otpora obrazovano je u Evropi, budući da je požar rata kasnije zahvatio vanevropske kontinente. U Evropi su žarišta pokreta takođe bila neravnomerno raspoređena, a prema autorima knjige postojala su dva velika područja antifašističkog otpora — zemlje srednje i jugoistočne Evrope i zemlje zapadne i severne Evrope.

Istorija antifašističkih pokreta otpora počinje porobljavanjem prvih zemalja u Evropi. Prva država suverenitet koje je pogazila nacistička Nemačka — Austrija — još 1938. postaje i poprište antifašističke borbe, koja se ispoljava u pasivnom otporu austrijskog naroda nacizmu — npr. više od 100.000 protestnih potpisa ili demonstracije po većim gradovima. Međutim, počev od toga pri-